

BITSKEY ISTVÁN

professzor emeritus
DE, Bölcsészettudományi Kar,
Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet
bitskey.istvan@arts.unideb.hu

CSÍZI ISTVÁN–KOVÁCS ZSUZSA–UTASI CSILLA: MAGYAR–HORVÁT DIÁKCÍMEREK A BOLOGNAI ARCHIGINNASIÓBAN

Budapest–Bologna, MTA Könyvtár
és Információs Központ – Biblioteca Comunale dell’Archiginnasio
a Bologna – Kossuth Kiadó, 2020, 326 lap

„*Studium fuit Bononiae*” – szélteben ismert szállóigéje volt ez az egykori diákoknak, akik a bolognai egyetemen végezték tanulmányaikat a középkor évszázadai során. Korántsem volt ez indokolatlan: az európai egyetemtörténet köztudottan a bolognai egyetem (*Alma Mater Studiorum, Università di Bologna*) alapításával vette kezdetét. A 12. század közepén I. Frigyes német–római császár privilégiumot adományozott a város híressé vált – főként domonkos szerzetesek által vezetett – iskoláinak, ezt követően megszerveződtek a diákönkormányzatok, s az 1200-as évek elejétől ezek egyesülését már univerzitásnak nevezték. Az így létrejött első európai egyetem történetéről könyvtárnyi szakirodalom szól az elmúlt évszázadok során, mértékadó monográfiája Carlo Calcaterra nevéhez fűződik,¹ de Gian Paolo Brizzi professzor számos tanulmánya és évkönyvkiadása ugyancsak nélkülözhetetlen alapműve lett a jeles egyetem történetének. A nemzetközi feltáró munkából a magyar kutatás sem maradhatott ki, minthogy a Kárpát-medencéből is nagy számban tanultak diákok a neves tanintézetben, ismeretes, hogy Bánfi Florio, Veress Endre, majd újabban Sárközy Péter foglalkozott a bolognai egyetemi képzés magyarországi vonatkozásaival.

Már a középkorban is mindkét fakultás – az *Universitas Juristarum*, illetve *Artistarum* – számos Alpokon túli, ultramontán hallgatót fogadott be, akik azután származási

¹ Carlo CALCATERRA, *Alma Mater Studiorum. L’università di Bologna nella storia della cultura e della civiltà* (Bologna, 2009).

helyük szerinti csoportokba szerveződtek. 1265-ben (a már meglévő 12 nációnak mellett) létrejött a *natio Hungarica*, amelynek tagja lett a Magyar Királyságból (ezen belül Horvátországból és Erdélyből) érkező valamennyi *studens*. 1526-ig a Kárpát-medencéből mintegy száz diák érkezett ide, így ez lett a magyarországi értelmiségképzés első számú színhelye. A diákok újabb, az eddigieknél teljesebb számbavételét az MTA–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoportja adta közre².

Az 1560-as években IV. Pius pápa kezdeményezésére új épületet kapott az intézmény, mindkét fakultást ebben helyezték el, s ez az *Archiginnasio* lett 1563–1803 között az egyetem tradicionális székhelye (jelenleg: Bologna, piazza Galvani 1, a Városi Könyvtár székhelye). 1567-től vált szokássá, hogy az épület belsejét (előadótermeit, árkádjait, könyvtárát) az évente megválasztott diák tisztségviselők (*consiliarius, prior, praesides*) címerével feldíszítették, így monumentális freskóciklusok alakultak ki, valamint domborművű alkotások is készültek. Ennek előzményeként említhető, hogy már a 15. század elejétől megfigyelhető szokás volt az *album amicorum*ok vagy éppen a *matriculák* lapjain is a megnevezettek címerábráinak feltüntetése, ezek identifikációs jelzésként funkcionáltak. Az itáliai kutatás szerint az Archiginnasio épületében mintegy 7000 ilyen címer készülhetett el, ebből ma – a háborús pusztulások és az időnkénti szakszerűtlen kezelés, restaurátori tévedésekből eredő károsodás miatt – 5000 maradt meg. Eddig is ismert volt, hogy számos magyar vonatkozású címer is van ezek között, többüknek ismertetésére is történt kísérlet, de teljességre törekvő, rendszeres és korszerű feldolgozásuk még váratott magára. Végül 2018-ban Monok István kezdeményezésére az MTA Könyvtár és Információs Központ egyfelől, a Bolognai Városi Könyvtár másfelől együttműködési megállapodást kötött a magyar anyag kiadására, így készült el ennek a magyar egyetemtörténeti szempontból páratlan értékű címergyűjteménynek a most közrebocsátott reprezentatív katalógusa és monografikus feldolgozása

Az így létrehozott impozáns kötetet három tanulmány vezeti be. Kovács Zsuzsa a címereket övező történelmi körülményeket ismerteti, Csízi István a heraldikai tudnivalókat foglalja össze, majd a szerzőpáros az Archiginnasio magyar vonatkozású címereiről ad összegző tájékoztatást. Ezt követően a három szerző az egyes címereket a tulajdonosuk nevének ábécérendjében veszi sorra, reprezentatív képanyag és adattár révén valamennyinek részletes – katalógusként működő – bemutatását nyújtva.

A bolognai egyetem történetének magyar szempontból köztudottan egyik kiemelkedő epizódját jelentette a városban alapított magyar-horvát kollégium létrehozása. A mohácsi katasztrófa után – s részben a reformáció terjedése miatt is – a katolikus papképzés válságba került, ennek ellensúlyozására alapította meg Szondy Pál esztergomi és zágrábi prépost az univerzitás mellett a *Collegium Ungarico-Illyrico* néven elhíresült intézményt, amely 1557-ben kezdte meg működését a via Centotrecento egyik házában (ma ez a Collegio Venturoli, ezt részletesen bemutatta Bánfi Florio³). Az új

² HARASZTI Szabó Péter és KELÉNYI Borbála, *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban, 1100–1526* (Budapest, 2019).

³ Florio BANFI és SÁRKÖZY Péter, *Itáliai emlékek* (Budapest, 2007).

alapítású kollégiumban elsősorban a Magyar Királyság területéről érkező papnövendékek kaptak helyet, olyanok, akik előzőleg Zágrábban, Grazban vagy Bécsben már kellő előtanulmányokat folytattak, sőt még ara is volt példa, hogy római teológiai tanulmányok után iratkozott be egy diák a bolognai artisták fakultására, ott *medicus* képzést vett fel és az orvostudományok doktori címét is megszerezte (Nagy Marcell, 199. lap). A teológusjelölteken kívül befogadtak a kollégiumba ún. külsős, önköltséges diákokat (convictorokat) is, főként ha neves pártfogók ajánlásával érkeztek és különböző *donatiok*at foganatosítottak az intézet számára. Az egyik bárói rangú diák például ezüst étkészletet és sótartót ajándékozott a diákközösségnek (99. lap). A kollégium ekkoriban korántsem csupán szálláshely volt a benne lakók számára, hanem szellemi közösség is, amelynek könyvtárában szakmai beszélgetésekre, hazai hírek megtárgyalására, a tanultak megvitatására, különórákra is sor kerülhetett. Idővel a kollégium horvát többségűvé vált, minthogy a 17. századtól kezdve a magyar teológusjelöltek inkább a római *Collegium Germanicum Hungaricum*ot választották tanulmányaik színhelyéül. Az *Archiginnasio* példája nyomán ebben a horvát-magyar kollégiumban is meghonosodott a címerállítás szokása, a földszinti és emeleti árkádsorokat itt is az előjárók és neves diáktisztviselők jelvényeivel ékesítették, ezek többsége mára sajnálatosan megrongálódott állapotban maradt fenn.

A főépület azonban túlnyomórészt meg tudta őrizni a *studiumok* egykori résztvevőinek emlékeit. „*Történelem a falakon*”: ezzel a találó címmel jellemezte Brizzi professzor az *Archiginnasio* címergyűjteményét,⁴ s ez fokozottan is érvényes az univerzitások múltját kutatók számára, mivel a monumentális címereggyűjtés a heraldika, genealógia és művészettörténet mellett az egyetemek történetéhez is mással nem pótolható forrásként járul hozzá. Az egyes intézmények látogatottságának, külső kapcsolatainak, európai megbecsültségének, rangjának is jelzőrendszere lehet ez a sajátos jelenség: a címer ugyanis többnyire árulkodik a matrikulált diák társadalmi pozíciójáról, rangjáról, kollégiumi tisztségéről, tanulmányi idejéről, kapcsolatairól, identifikációs törekvéseiről.

Egyes címerek hagyományos arisztokrata famíliák vagy rangemeléssel felemelkedő családok (például gróf Erdődy, báró Draskovich, báró Rátkai) öntudatát fejezték ki, s a heraldika szabályai szerint készültek. Ilyenkor gyakran jelentek meg a címerpajzsban erőt és méltóságot jelképező állatok (oroszlán, párdúc, sas, griff, fönix, szarvas, unicornis), továbbá égitestek (nap, hold csillagok), virágok (többnyire lilium) vagy fegyverek (kard, pajzs, buzogány, sisak). A polgári származású vagy kevésbé tehetősfiak – nem lévén családi hagyományuk – maguknak kreáltak címet, amelyek azonban sokszor aheraldikus elemekből álltak össze, inkább csak emblematisz jegyeket felvonultató imprézáknak minősültek (pl. Vinczi Márton és Tordai Márton jelvénye). Ettől függetlenül tisztviselőnek megválasztott tulajdonosaik önértetét az ilyen alkotások is

⁴ Gian Paolo BRIZZI, „La storia sui muri. Memorie di studenti e maestri nella decorazione dell’Archiginnasio: un nuovo censimento”, in *Imago Universitatis. Celebrazioni e autorappresentazioni di maestri e studenti nella decorazione parietale dell’Archiginnasio*, dir. Gian Paolo Brizzi, (Bologna, 2011), 9–30.

erősítették, az egyetemhez és a kollégiumhoz kötődésüket kifejezésre juttatták, elhelyezésüknek nem volt akadálya. Mint Csízi István fogalmaz: „*Akit ez a megtiszteltetés ért, annak rendelkeznie kellett címerrel, vagy legalább is festetnie kellett egyet*” (29. lap). Ez a „megfestetés kényszere” olyan címereket is létrehozott, amelyek feltehetőleg csak később váltak használatossá a család többi tagja számára.

Jelen kötet összeállítóinak köszönhető, hogy a megrongálódott vagy csak töredékes állapotban fennmaradt címereket is az egyéb források bevonásával a lehetőségek szerint rekonstruálták, számba vették a mára már elpusztult alkotásokat is. Minden jel arra mutat, hogy a katalógusban szereplő 36 címer és további tucatnyi címerféle kreáció összességében autentikusan meg tudja mutatni a magyarországi diákok bolognai jelenlétének súlyát. A rekonstrukciós kísérletre példa többek között báró Keglevich IV. Péter címere (176. lap), amelynek esetében ki lehetett következtetni a mára elmosódott figurák eredeti rajzát részint a család későbbi címerai, emléktáblái és egyéb dokumentumai, pecsétjei révén. Olykor egy személynek több címere (illetve címerváltozata) is helyet kaphatott a falakon, mert több esetben – olykor többféle – tisztséget is elnyerhetett. Ez volt a helyzet többek között a későbbi neves nyomdásznak, Ferenczffy Lőrincnek az esetében: ő négy évig, 1603–1607 között volt *juratus* diák, s mivel három éven át választották meg a *natio Hungarica* tanácsnokának, címere is három helyen (Aula Magna, könyvtár, valamint a loggia XXIII. bolthajtásán) szerepel. Itt a kötet szerzői helyesbítik Ferenczffy monográfusának, Holl Bélának korábbi feltételezését, mely szerint Lőrinc Bolognában lovagi címerként nyerte volna el a címerállítás jogát, ehelyett családi örökségként határozzák meg azt (124. lap).

Más esetekben egész címertörténetet kívánt meg az ismertetés, mert a család rangemelésével járó címerbővítés idézte elő a változtatásokat, ez volt a helyzet például báró Draskovich III. János esetében (99–104. lap). Az ő családjának két évszázad alatt többször módosult a címere, a bolognai diáké 1623-ban készült, akkor volt ő a magyar náción *consiliarius*. A hármas sziklán ülő griff sajátos változatot jelentett a címerpajzsán, később a család grófi rangemelkedése ismét módosított az összképen. Ilyen módon a címerek a családtörténetnek is fontos forrásait jelentik, a heraldika segítségével az egyetemet járt családtagok további sorsát is figyelemmel kíséri a jelen összeállítás. Jelen példa is tanulságos: az egykori bolognai *juratus* nem akármilyen pályát futott be, horvát-szlavón bán, aransarkantyús vitéz, végül 1646-ban az ország nádora lett. Nem egy példa akad arra is, hogy magyarországi diák valamely idegen nációnban (angol, lengyel, dán, baszk stb.) tölthetett be *consiliariusi* tisztséget, az egyes nációnk között nem volt kizárva az átjárás, ezt lehetővé tette közös nyelvük, a latin. Ilyen példa Paulus Fulcitus (Pavao Fulčić) esete, akit a lengyel nemzet (*Natio Sarmaticorum*) tanácsosává választottak az 1579/80-as tanévben, valamint Nagy Marcell tisztsége, akit 1584/85-re az angol diákok *consiliarius*ávé tettek meg.

A címerállítás szokása a 17. század végével megszűnt, az épületen további üres helyeket már alig lehetett találni, s a városi tulajdonosi testület megtiltotta továbbiak elhelyezését, mivel szerintük az már az épület állagát is veszélyeztethette volna. A másfél

évszázad alatt összeállt együttes így is igen jelentős hozzájárulás a korszak szellemi életének, mentalitásának alaposabb megismeréséhez.

A szerkesztők több helyen megemlítik, hogy a padovai egyetemen is dívott a címerállítás szokása, az ottani magyarországi vonatkozású feliratokat és címereket Bánfi Florio vette számba, kötetének újabb kiadói pedig kiegészítették az ő listáját. Ehhez hozzátehetjük, hogy érdemes lenne összehasonlító vizsgálatokat is végezni, sőt nem csupán a padovai, hanem a többi itáliai egyetemnek is hasonló szokásait összevetni a bolognai eljárásokkal. Még tágabb összefüggésben az európai egyetemi címerhasználati áttekintés is tanulságos lehetne. Ismeretes ugyanis, hogy a középkorban a lovagi játékokhoz kapcsolódott az ilyen megkülönböztető és identifikáló jelképek viselése, s majd csak a kora újkorban ment át ez a szokás a szellemi teljesítmény és rang szimbolikus kifejezésére, a funkcióváltás eléggé világosan kirajzolódik az egyetemtörténet oldaláról.

A függelékben négy „*Ungarus*” diák emléktáblájának fotóját, az összes címerábrázolás időrendi táblázatát, az eddigi szakirodalomban felbukkant téves attribúciók adatait és az Archiginnasióban fellelhető egyéb magyarországi vonatkozású relikviák számbavételét találja meg a reprezentatív album használója. Külön érdeme a kötetnek, hogy az épület földszintjének és I. emeletének alaprajzát is közli, s ezen feltünteti az egyes címereknek a falakon, bolthajtásokon, lépcsőházakban, loggiákon elfoglalt helyét, így ennek révén az oda látogatók könnyedén rátalálhatnak a keresett alkotásra. Mindezek, valamint a részletes szakirodalmi bibliográfia, a gondosan összeállított személy- és helynévmutató minden igényét kielégíti a korszakot kutató szakmai köröknek és a téma iránt érdeklődőknek egyaránt. Számos kelet-közép-európai könyvtár, levéltár és más tudományos intézmény segítette az anyaggyűjtést, méltán mondhatnak nekik köszönetet a szerzők az előszóban. A kötet az olasz–magyar–horvát kulturális és tudományos együttműködésnek rangos teljesítménye, s egyben jelzése annak, hogy a téma feldolgozása egyetemtörténeti szempontból is további távlatokat nyit meg a kutatás számára.